

Universiteit Leiden

SSL

Stichting Studiebegeleiding Leiden

Examenprogramma

CKV3 Muziek havo

Zie voor de perfecte voorbereiding ook
www.examencursus.com en www.alleexamens.nl.

Examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming 3 (muziek) h.a.v.o.

1 Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- . Domein A Vaktheorie;
- . Domein B Praktijk;
- . Domein C Oriëntatie op studie en beroep.

1.1 Het schoolexamen

Het schoolexamen bestaat uit een examendossier met de volgende onderdelen:

a toetsen met gesloten en/of open vragen

- . Dit betreft de eindtermen 1 tot en met 7 uit domein A en, afhankelijk van de gekozen invulling, eindterm 8.

* Het werk wordt beoordeeld aan de hand van een correctievoorschrift waarin mogelijke antwoorden en een puntenverdeling opgenomen zijn.

b praktische opdrachten

De praktische opdrachten zijn van tweeërlei aard:

- . Het instuderen en uitvoeren van composities en het improviseren en componeren van muziek. Dit betreft de eindtermen uit domein B.
- . Afhankelijk van de gekozen invulling van eindterm 8 uit domein A: Het leggen van relaties tussen composities onderling en tussen composities en hun cultuurhistorische en sociaal-maatschappelijke context.

De presentatie van de praktische opdrachten uit domein B vindt plaats op de daartoe geëigende wijze (zoals muziekuitvoering, muzieknotatie). De presentatie van het verrichte werk met betrekking tot eindterm 8 uit domein A vindt op één van de volgende wijzen plaats:

- . een geschreven verslag (onderzoeksverslag, verhalend verslag, recensie, verslag van een enquête of weergave van een interview);
- . een essay of artikel (uiteenzetting, beschouwing of betoog);
- . een mondelinge voordracht (uiteenzetting, beschouwing of betoog, forumdiscussie);
- . een reeks stellingen met onderbouwing;
- . een posterpresentatie met toelichting;
- . een presentatie met gebruik van media (audio, video, ICT).

De kandidaat dient in overleg met de examinerer ervoor zorg te dragen dat het totale pakket van praktische opdrachten voor de profielvakken tezamen gevarieerd samengesteld is, zowel wat het type opdrachten betreft als wat de presentatievormen betreft.

De examinering van de algemene vaardigheden wordt over de verschillende vakken gespreid.

Tenminste een van de praktische opdrachten binnen het profiel dient te worden uitgevoerd als groepsopdracht in een groep van minimaal 3 deelnemers.

* Voor de beoordeling van de praktische opdrachten wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

Bij praktische opdrachten wordt, voor zover relevant, het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

c profielwerkstuk

Het profielwerkstuk heeft een studielast van 40 tot 80 uur. Het heeft betrekking op ten minste twee (deel)vakken van het profieldeel (voor het profiel cultuur en maatschappij worden daartoe ook gerekend: Nederlandse taal en letterkunde en Engelse taal en letterkunde). CKV 2 kan bij het profielwerkstuk worden betrokken, met dien verstande dat de combinatie CKV 2 en CKV 3 (muziek) daarbij als één vak geldt.

Voor de presentatie van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van de presentatievormen genoemd bij de praktische opdrachten.

* Bij het profielwerkstuk wordt het doorlopen proces door de kandidaat gedocumenteerd (onderwerpskeuze, vraagstelling, verrichte werkzaamheden, geraadpleegde hulpbronnen en dergelijke). Dit wordt in de beoordeling betrokken.

Voor de beoordeling van het profielwerkstuk wordt gebruik gemaakt van beoordelingscriteria die vooraf aan de kandidaat bekend gemaakt zijn.

De beoordeling vindt plaats door de examinatoren van de vakken die bij het profielwerkstuk zijn betrokken.

Het profielwerkstuk moet voldoende afgerond zijn. Naast de waardering 'voldoende' kan ook de waardering 'goed' toegekend worden.

d handelingsdeel

Het uitvoeren van opdrachten waarbij oriëntatie op vervolgopleidingen en beroepsperspectieven centraal staan:

- . het deelnemen aan excursies waaraan muzikale aspecten zijn verbonden;
- . het informeren naar toekomstperspectieven bij vervolgopleidingen en beroepen waar muziek een rol speelt.

. De uitvoering van het handelingsdeel blijkt uit een notitie van de kandidaat waarin aandacht besteed is aan de voorbereiding op en de ervaring met de opdracht en waarin op de uitvoering van de opdracht gereflecteerd wordt.

* Voor de activiteiten in dit onderdeel worden geen cijfers toegekend. De examinator stelt aan de hand van de notitie vast of een activiteit naar behoren uitgevoerd is. De notitie maakt deel uit van het examendossier.

* informatie en communicatie technologie (ICT)

De kandidaat kan bij de examinering gebruik maken van de volgende toepassingen van ICT:

. raadplegen van (hyper)teksten, gegevens, beeld en geluid in (multimediale) bestanden, gegevensbanken en informatiesystemen met behulp van een computer(netwerk);

- . geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheek en mediatheek;
- . telecommunicatie, zoals e-mail, discussie- en nieuwsgroepen;
- . tekstverwerking;
- . rekenmachine of grafische rekenmachine;
- . wiskundige bewerkingen;
- . spreadsheets, modellen en simulaties;
- . verwerking en beheer van gegevens in gegevensbanken en informatiesystemen;
- . maken van (multimediale) presentaties.

Het gebruik van ICT-toepassingen bij de toetsing is optioneel op die onderdelen waar de school (nog) niet beschikt over voldoende en adequate apparatuur en programmatuur.

* weging

Domein A (Vaktheorie) bepaalt voor eenderde het cijfer van het schoolexamen, domein B (Praktijk) voor tweederde. De waardering voor onderdeel c wordt afzonderlijk op de cijferlijst vermeld. Onderdeel d draagt niet bij aan het cijfer.

Het eindcijfer van de combinatie van deelvakken CKV 2,3 is het rekenkundig gemiddelde van het cijfer voor het centraal examen CKV 2 en voor het schoolexamen CKV 3.

2 De examenstof

Domein A: Vaktheorie

Subdomein: Muziek beluisteren

Weten en waarnemen

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL). Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

De kandidaat kan

- 1 klinkende eenvoudige ritmes en melodiefragmenten volgen en correct noteren.
- 2 muzikale aspecten onderscheiden, herkennen en benoemen naar aanleiding van klinkende voorbeelden.

Analysen en interpreteren

De kandidaat kan

- 3 horizontale en verticale muzikale structuren analyseren naar aanleiding van klinkende voorbeelden, eventueel met steun van een partituur.
- 4 muzikale processen interpreteren.
- 5 zijn muzikale beleving in verband brengen met de muzikale aspecten, betekenissen en functies van muziek. Hij kan een eigen mening verwoorden en beargumenteren.
- 6 bij het analyseren van muziek gebruik maken van informatietechnologie.

Subdomein: Muziek en cultuur

De kandidaat kan

- 7 enige historische ordening brengen in de ontwikkeling van muzikale vormen en genres. Hij beschikt daartoe over globale kennis van de voornaamste perioden, regio's en stijlen.
- 8 de muziek uit zijn musiceerprogramma of luisterlijst plaatsen in de ontwikkelingslijn van de verschillende muzieksoorten en/of in een muzikaal-geografische regio. Hij kan de muziek uit zijn musiceerprogramma aanvullen met verwante luistervoorbeelden. Hij kan verbanden leggen tussen de muziek in verschillende cultuurhistorische perioden. Hij kan muziek plaatsen in een sociaal-maatschappelijke context.

Domein B: Praktijk

Subdomein: Zingen en spelen

De kandidaat kan

- 9 individueel en in samenwerking met anderen een representatief repertoire uitvoeren van één- en meerstemmige muziek.

Het repertoire bestaat uit vocale/instrumentale muziek en is gevarieerd naar opbouw, genres, stijlen, functies, culturele en historische achtergrond.

- 10 eventueel na een korte voorbereiding, een voor hem nieuw muziekstuk uitvoeren.

Subdomein: Improviseren en componeren

De kandidaat kan

- 11 muziek improviseren en componeren:
  - . vanuit een (gegeven) probleemstelling;
  - . met weloverwogen gebruik van muzikale materialen en middelen.
- 12 bij het componeren gebruik maken van een sequencerprogramma op de computer.

Domein C: Oriëntatie op studie en beroep

De kandidaat heeft

- 13 informatie verzameld over vervolgopleidingen en beroepen waarin kunst en cultuur een rol spelen.
- 14 informatie verzameld over vervolgopleidingen en beroepen waarin de bij muziek verworven algemene en specifieke kennis en vaardigheden een rol kunnen spelen.
- 15 onderzocht in hoeverre hij beschikt over capaciteiten en interesses die wenselijk dan wel noodzakelijk worden geacht voor gewenste vervolgopleidingen.

Aanhangsel bij het examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming 3 (muziek) h.a.v.o.

Domein A: Vaktheorie

De stofomschrijving bij de subdomeinen geeft het kader aan van vaardigheden en begrippen bij het samenstellen van luistertoetsen. Bij de punten onder het kopje Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid gaat het om opdrachten waarin vanuit het beluisteren processen als herkennen, benoemen, analyseren en interpreteren een rol spelen. Bij de punten genoemd onder het kopje Kennis gaat het om begrippen die gekend moeten worden in de context van vragen en opdrachten.

Subdomein: Muziek beluisteren

Stofomschrijving

Ritme

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- herkennen en benoemen van een trioel, een syncope, polyritmiek;
- volgen van een genoteerd ritme;
- noteren van ritmen;
- interpreteren van ritmische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten.

Kennis:

- toonduur;
- notenwaarden (hele tot en met zestiende noot en rust);
- verlenging van de noot met punt achter de noot;
- verbindingsboog;
- duool;
- tel-eenheid;
- ritme ostinato.

Maat

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- herkennen van:
  - twee- en driedelige maatsoorten;
  - een opmaat;
  - maatwisseling: twee- en driedelig.

Kennis:

- polymetriek.

Tempo

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- herkennen van goed te onderscheiden tempi in drie categorieën: langzaam, rustig en snel;
- herkennen en benoemen van tempowijzigingen;
- interpreteren van tempo-contrasten en tempo-keuzes in compositie en uitvoeringspraktijk.

Kennis:

- tempo-aanduidingen:
  - largo, adagio, lento;
  - andante, moderato;
  - allegro, vivace, presto;
- tempowijzigingen:
  - accelerando, ritenuto, a tempo.

Melodie

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- het onderscheiden van toonhoogteverloop in richting en afstand;
- herkennen van een sequens;
- herkennen van chromatiek;
- noteren van ontbrekende noten in een melodiefragment in de G-sleutel met maximaal twee voortekens;
- volgen van een genoteerde melodie;
- interpreteren: melodische spanningen en ontspanningen, veranderingen en contrasten, chromatische effecten.

Kennis:

- absolute notennamen;

- G-sleutel, F-sleutel;
- alteratie, voorteken, kruis, mol, herstellingsteken;
- de intervallen (zonder toevoegingen als groot, klein, enz. behalve grote en kleine secunde, grote en kleine terts, reine kwart, kwint en octaaf).

Toonsoort

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- onderscheiden dat een fragment tonaal of atonaal is;
- herkennen van de grondtoon in een muziekfragment;
- herkennen van majeur en mineur.

Kennis:

- de majeur en mineur toonladders tot en met twee voortekens;
- melodische functies: grondtoon, dominant-toon, leidtoon;
- modulatie;
- atonaliteit;
- chromatische toonladder;
- enkele andere bekende indelingen van het octaaf.

Samenklank

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- onderscheiden van homofonie, heterofonie en polyfonie;
- bepalen van een unisono-moment;
- herkennen van grote en kleine secunde, grote en kleine terts, reine kwart, kwint en octaaf;
- herkennen van een grote en kleine drieklank;
- herkennen van bourdon, orgelpunt, basso ostinato;
- herkennen van twee- en driestemmigheid;
- herkennen van een cluster.

Dynamiek

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- herkennen en beschrijven van het dynamisch verloop van een compositie;
- dynamische tekens invullen in een luistervoorbeeld, uitgaande van tenminste één gegeven teken;
- analyseren en interpreteren van dynamische effecten.

Kennis:

- forte, fortissimo, mezzo-forte, piano, pianissimo, mezzo-piano;
- crescendo, decrescendo, diminuendo;
- terrassendynamiek, overgangsdynamiek, sforzando.

Uitvoeringpraktijk

Kennis gekoppeld aan luistervaardigheid:

- herkennen van legato, staccato, portato;
- herkennen van pizzicato, arco;
- herkennen van scat vocal, dirty intonation, de toepassing van versieringen, fermate, a capella, arpeggio, vibrato.

Klankkleur

Herkennen van de instrumentengroepen (cursief gedrukt) en de daarbij vermelde instrumenten. (De instrumenten tussen haakjes mogen benoemd worden in termen van verwant klinkende instrumenten.)

Slaginstrumenten

Idiofonen:

- (claves, woodblock), castagnetten;
- bekkens, triangel, gong;
- guiro/rasp, cabasa/shaker, (beating, tamboerijn), maracas;
- (xylofoon, marimba);
- klokkenspel, vibrafoon, beiaard.

Membranofonen:

- grote trom, kleine trom, pauken;
- (bongo, conga, djembé), tabla.

Drumstel: hi-hat, cymbals, snaredrum, bassdrum, tomtoms.

Blaasinstrumenten

Houtblazers:

- blokfluit, (dwarsfluit, piccolo), panfluit;
- hobo, fagot;
- klarinet, saxofoon.

Koperblazers:

- trompet, trombone, hoorn, tuba.

Blaas/toetsinstrumenten:

- orgel, accordeon, mondharmonica.

Snaarinstrumenten

Getokkeld:

- harp;
- akoestische gitaar;
- klavecimbel;
- elektrische gitaar;
- basgitaar;
- sitar;
- tambura;
- koto.

Gestreken:

- (viool, altviool), cello, contrabas.

Aangeslagen:

- piano;
- cymbalom.

De menselijke stem

- Sopraan, alt, tenor, bas.

Koren:

- gemengd koor, kinderkoor, mannenkoor, vrouwenkoor.

Orkesten:

- symfonie-orkest, fanfare, harmonie, gamelan.

Oude instrumenten

- Herkennen van oude instrumenten:
herkennen in termen van instrumentengroep en/of speelwijze. Bij voldoende duidelijkheid kunnen benoemen met de moderne namen.

Niet-westerse instrumenten

Instrumenten uit de niet-westerse muziek herkennen en benoemen in termen van de instrumentengroepen en speelwijzen.

Emancipatie van de klankkleur in de twintigste eeuw

- Klankkleur als stijlkenmerk.
- Nieuwe, experimentele speelwijzen op de traditionele instrumenten tegenover de klassieke op een ideale toonvorming gerichte esthetiek.
- Integreren van instrumenten uit andere culturen.
- Integreren van geluid uit andere bronnen dan muziekinstrumenten.
- De ontwikkeling van elektronische geluidsbronnen; synthesizer, sampler, keyboard.
- De toepassing van elektronische versterking, vervorming en effecten.

Melodische relaties en muzikale structuren

- Herkennen van motiefverwerking: contrast, herhaling, ontwikkeling, voortspinning.
- Herkennen van tegenbeweging, gelijke (= parallelle) beweging, imitatie.

- Analyseren van muzikale zinnen in termen van thema, muzikale zin, voor-, tussen-, en nazin.
- Herkennen en analyseren van homofone, polyfone, heterofone melodievoering.
- Analyseren van liedvormen in termen van intro, couplet, refrein, tussenspel, bridge, coda.
- Analyseren van liedvormen met behulp van een letterschema (eventueel met accenten).
- Herkennen van een rondovorm.
- Herkennen en analyseren van variaties op een basso ostinato, een akkoordschema.
- Herkennen van variaties op een thema.
- Analyseren van variaties op een thema in termen van ritmische variatie, melodische variatie, tonale variatie.
- Inzicht hebben in de indeling van de hoofdvorm in termen van:
  - expositie, doorwerking, reprise, coda;
  - themagroepen, overgang, verbinding, inleiding en slotgroep;
  - toonsoorten en modulatie.

In de context van vragen en opdrachten inzicht hebben in de betekenis van de volgende algemene structuurbegrippen, maar ook zelf in antwoorden kunnen verwerken (de cursief gedrukte begrippen alleen kunnen begrijpen):

- afsluiting
- afwisseling
- antwoord
- balans
- bas-lijn
- beantwoording
- begeleiding
- beweging
- bezetting
- cesuur
- complementair
- complex
- contrast
- effect
- element
- herhaling
- motoriek
- naspel
- nuance
- omvang
- onregelmatig
- ontwikkeling
- oplossing
- overgang
- periode
- spanning en ontspanning
- symboliek
- symmetrie
- tegenmelodie
- tegenstem
- tekstuitbeelding
- verbinding
- verdubbeling

Subdomein: Muziek en cultuur

Van de kandidaat wordt verlangd dat hij in staat is historisch-stilistische vragen te beantwoorden binnen de context van de aangeboden muziek. Dat komt neer op het beluisteren, analyseren en interpreteren van klinkende voorbeelden, al dan niet met partituur.

De kandidaat kan composities historisch belichten vanuit de formele aspecten, maar ook de functionele aspecten (zoals de maatschappelijke, religieuze en sociale betekenis van de compositie), de muzikaal-stilistische ontwikkeling van de componist of de sociale status van de musicus dienen de aandacht te krijgen.

Dat zal bij toetsing resulteren in:

- 21 bepalen van de stijl of de tijdsperiode waarin de compositie is geschreven en/of het geven van argumenten daarvoor;
- 22 plaatsen van muzikale aspecten in een historisch verband en/of het geven van argumenten daarvoor;
- 23 een verband leggen tussen muziek en verschillende (cultuur)historische perioden, stijlen en genres;
- 24 een verband leggen tussen een aangeboden geschreven tekst en een compositie.

De kandidaat geeft blijk van kennis van muziekgeschiedenis door middel en/of naar aanleiding van een zelf gekozen onderwerp. Dit kan geschieden in de vorm van:

- 25 een werkstuk of een presentatie;
- 26 een dossier met verslagen van bezochte concerten, beluisterde muziekwerken, bestudeerde literatuur, enzovoort.

Stofomschrijving

Middeleeuwen

Kennis:

- gregoriaans;
- ontwikkeling van de meerstemmigheid;
- organum.

Renaissance

Kennis:

- imitatie;
- a capella;
- motet, chanson, madrigaal.

Barok

Kennis, waar vermeld gekoppeld aan luistervaardigheid:

- melodie:
  - sequens.
- harmonie:
  - basso continuo als basis van de compositie.
- structuur:
  - het waarnemen van het gebruik van versieringen;
  - het onderscheiden van de Franse en Italiaanse ouverture.
- fuga:
  - het herkennen van de expositie van een fuga;
  - het aangeven van de inzetten met de termen S-A-T-B.
- opera/oratorium:
  - het onderscheiden van recitatief en aria;
  - overeenkomsten en verschillen tussen cantate, passie, oratorium en opera.
- sinfonia:
  - sinfonia en ouverture als opening van de suite, opera, oratorium, cantate enz.

Weense klassieken

Kennis, waar vermeld gekoppeld aan luistervaardigheid:

- melodie:
  - herkennen van de drieklank als basis van motieven.
- harmonie:
  - het herkennen van unisono-momenten.
- klankkleur:
  - het herkennen van kamermuziekensembles uit de uitvoeringspraktijk van de achttiende eeuw;
  - het ontstaan van het klassieke symfonie-orkest;
  - de ontwikkeling van de piano.
- structuur:

- het herkennen van een cadens in een soloconcert;
- het kunnen volgen en toelichten van eenvoudige hoofdvorm-structuren:
  - . themagroep I en II (de contrasten);
  - . doorwerking;
  - . reprise;
  - . coda;
- het herkennen van menuet - trio - menuet;
- het herkennen van de rondovorm.

Romantiek

Kennis, waar vermeld gekoppeld aan luistervaardigheid:

- melodie:
  - het genuanceerde gebruik van dynamiek en tempo als middel om de uitdrukking van de melodie te ondersteunen;
  - toenemende chromatiek.
- klankkleur:
  - het herkennen van kamermuziekensembles uit de uitvoeringspraktijk van de 19de eeuw.
- structuur:
  - het werken met de klankkleur als compositorisch element:
    - . specifieke kleurmengingen;
    - . instrumentale soli vanuit de specifieke sfeer en mogelijkheden van een instrument;
  - het herkennen van belcanto en coloratuur;
  - het herkennen van een coupletlied, gevarieerd coupletlied en een doorgecomponeed lied.

Twintigste eeuw (I)

Impressionisme

Kennis:

- klankkleur:
  - technieken en speelmannieren:
    - . sonore zachte klanken;
    - . gestopt koper;
    - . arpeggio's;
    - . glissando's.

Expressionisme

Kennis, waar vermeld gekoppeld aan luistervaardigheid:

- melodie:
  - atonaliteit.
- klankkleur:
  - het herkennen van ensembles uit de uitvoeringspraktijk van het expressionisme.
- structuur:
  - dodecafonie met kenmerken als kreeft, omkering, spiegel.

Avantgarde

Kennis, waar vermeld gekoppeld aan luistervaardigheid:

- klankkleur:
  - het herkennen van clusters;
  - het herkennen van onconventioneel gebruik van muziekinstrumenten: zich afzetten tegen conventies.
- structuur:
  - het herkennen van minimal music;
  - seriële muziek;
  - grafische partituur;
  - aleatoriek.

Twintigste eeuw (II)

Jazz

Kennis:

- melodie:
  - blue notes en dirty intonation;
  - call and response.
- ritme:
  - syncope;
  - strak tempo.
- dynamiek:
  - dynamische versieringen binnen een toon.
- klankkleur:
  - geen streven naar de ideale (klassieke) klankkleur, maar dynamische toonvorming: iedere speler streeft naar een zo eigen mogelijke sound.
- uitvoering:
  - improvisatie: collectief en individueel, idioom-gebonden melodie.
- samenklank:
  - akkoordenschema's als basis voor improvisaties, akkoordenschema's zijn afgeleid van blues, populaire songs (musical, film), eigen jazzthema's.
- structuur:
  - chorus.

Jazzstijlen

1900, Oude stijlen: New Orleans, Dixieland, Chicago

Kennis:

- instrumentatie in termen van melodiestructuur, ritmestuctuur.

1930, Swing

Kennis:

- instrumentatie in termen van Big Band met als secties: rietsectie, kopersectie en ritmestuctuur.

1940 Bop

Kennis:

- uitvoeringspraktijk:
  - expressieve toonvorming, virtuositeit.
- structuur:
  - improvisaties op basis van musicalsongs (standards) en eigen thema's.
- substijlen met invloeden uit de latin music, met klassieke elementen als fugato.

1960, Free Jazz

Kennis:

- melodie:
  - vrije melodielijnen gaat samen met vrije klankvorming.
- ritme:
  - geen doorgaande beat, ontbreken van vaste maatstructuur.
- harmonie:
  - geen vaste akkoordenschema's, vrije tonaliteit. Relatie met experimenten van de westerse klassieke avant-garde.
- uitvoering:
  - totale improvisatie, collectieve improvisatie.

1970, Rockjazz

Kennis:

- melodie:
  - solo-improvisaties uit de jazz.
- ritme:
  - rockritmes.
- klankkleur:
  - instrumenten en elektrische versterking uit de rock aanvulling of vervanging van jazzinstrumenten.

Elektronische geluidseffecten.

Popmuziek

Rock

Kennis:

- instrumentatie:
  - de ontwikkeling van de vijftiger jaren R&B band tot en met de rockbands van de negentiger jaren.

Voortdurend vinden van nieuwe varianten op de ruige agressieve zangstijl.

- structuur:
  - bluesschema's, standaardschema's van songs, bijvoorbeeld AABA.

Soul

Kennis:

- melodie:
  - improvisatie; vaste formules, zoals in de gospelmuziek.
- harmonie:
  - eenvoudige akkoorden, eventueel uitgebreide akkoorden bij typische studioproducten.
- klankkleur:
  - ritmische speeltechnieken op elektrische gitaar en basgitaar; vocale expressie gebaseerd op emotie en techniek; ontwikkeling van de instrumentale begeleiding van band, Big Band en orkest tot en met de volledig in de studio geproduceerde elektronische begeleiding.
- structuur:
  - blazers riffs; 'tapijt' van violen (synthesizer - strings).

Popmuziek in samenhang met andere muziekstijlen

- Algemeen:
  - stilistische pluriformiteit in de pop(ulaire) muziek;
  - pop en avant-garde, Free Jazz, elektronische experimenten;
  - moderne populaire muziek in de derde wereld: overnemen van instrumenten en stijlelementen van de westerse popmuziek en deze integreren met elementen van traditionele melodieën, ritmen en uitvoeringspraktijk.

Niet-westerse muziek

Noord-, Midden en Zuid-Amerika/het Caribisch gebied.

- Algemeen:
  - drie culturele lagen in dit gebied: Indiaans, Europees en Afrikaans.
- Structuur:
  - vele mengvormen;
  - Indiaanse muziek uit de Andes;
  - de tango;
  - salsa;
  - samba;
  - Braziliaanse popmuziek (BPM), vermenging van westerse popmuziek met Braziliaanse tradities.

Domein B: Praktijk

Subdomein: Zingen en spelen

Het musiceren dient zoveel mogelijk te gebeuren handelend vanuit een bewuste benadering van het notenbeeld. De kandidaten kunnen - alleen en in samenwerking met anderen - problemen oplossen die voortvloeien uit het tot stand (willen laten) komen van muziek.

Binnen de ruimte die voor het musicerprogramma op school beschikbaar is, en dat waartoe de kandidaten (gelet op hun instapniveau) redelijkerwijs in staat zijn, zal het musiceren een zo groot mogelijke variatie bieden. Daarbij kan gelet worden op de volgende deelaspecten:

- 27 een zo breed en gevarieerd mogelijk repertoire;
- 28 allerlei (veel voorkomende) ritmische figuren, tempi en tempo-wisselingen, maatsoorten, opmaat, maatwisselingen;
- 29 majeur, mineur, alteraties en chromatiek;
- 30 correct uitvoeren van de dynamische aanwijzingen en toepassen van juiste articulatie, frasering en toonvorming.

Subdomein: Improviseren en componeren

Bij improviseren/componeren kan gedacht worden aan:

- 31 ritmes binnen diverse maatsoorten improviseren/componeren;
- 32 een gegeven ritme vervolgen;
- 33 een eenvoudige melodie improviseren/componeren naar keuze in majeur en mineur, op een bluesladder of pentatonische reeks;
- 34 scatten op een pop/jazz ballad;
- 35 een improvisatie uitvoeren naar aanleiding van een verhaal, gedicht of buitenmuzikaal gegeven;
- 36 een melodie improviseren/componeren op een gegeven/gekozen tekst;
- 37 een melodie improviseren/componeren op een bluesschema of een ander akkoordschema.

De computer kan een geschikt hulpmiddel zijn bij het realiseren van muziek. Een computer biedt vele ontwikkelingsmogelijkheden en mogelijkheden voor zelfstandig, probleemoplossend en onderzoekend handelen. Enkele voorbeelden:

- 38 Bij het componeren kan de kandidaat een muzikaal halfprodukt afwerken: ingespeelde melodieën instrumenteren, ingespeelde motieven tot een muzikale vorm arrangeren, bij een ingespeelde begeleiding melodieën schrijven of andersom.
  - 39 De kandidaat kan zelf een meerstemmig stuk, partij voor partij inspelen en bewerken.
  - 40 Bij het improviseren kan een begeleidingsprogramma voor de basis zorgen, al dan niet zelf ontworpen, waarop vervolgens kan worden geïmproviseerd.
- Een sequencerprogramma kan voor een 'loop' zorgen: een steeds herhaald akkoordpatroon of basisbegeleiding.